

DET är ganska egendomligt att nu draga sig till minnes, hur stort maktområde Adolf Hitlers Tredje rike förfogade över ännu vid årsskiftet 1944—1945: »Stortyskland» (endast mycket obetydligt naggat i kanterna), Polen väster om Weichsel, större delen av Slovakiet och Kroatien, nordvästra Ungern, Norditalien, en del av Elsass, större delen av Holland, hela Danmark och Norge med undantag av östra Finnmarken. Ännu i mitten av december hade fältmarskalk Rundstedts offensiv bragt amerikanarna i allvarligt trångmål och svårt hotat Liége och Namur. Trots denna aktningssjudande fasad stod det likväl klart för de allra flesta, att det numera led mot slutet. Frågan var egentligen, hur länge detta skulle kunna uppskjutas, och om den politiska utvecklingen mot förmodan ändå skulle bjuda Tyskland någon möjlighet att undslippa en total katastrof.

Den tyska decemberoffensiven hade misslyckats redan vid jul-tiden 1944. Samma öde rönt ett försök till motangrepp i Elsass vid nyåret. Efteråt förefaller det, som om dessa företag kostat på de redan hårt medtagna krafterna alltför mycket och därigenom blivit början till slutet. Vad som återstod, var endast sammanbrottet av den krigsmakt, som 1940—1941 hade tyckts lägga hela Europa under sina larvfötter.

Signalen till sista rondan kom östanifrån, där ryssarna i mitten av januari öppnade en väldig offensiv vid Weichsel. Warszawa och Krakow föllo; på några dagar voro tyskarna helt utdrivna ur Polen; och den ryska ångvälden rullade in i Schlesien och Brandenburg mot Oder. Samtidigt avskuro stötar mot Östersjön försvarsstyrkorna i Östpreussen och kring Danzig från varandra och från armén i övrigt. I början av februari stodo de röda arméerna blott fem till sex mil från Berlin. I detta läge blev emellertid fronten för någon tid framåt relativt stationär vid Oder. Där- emot föll Budapest den 13 februari efter nära sju veckors blodiga och förödande strider, som kostade tyskarna nära 200,000 man i döda och fångar. Ryssarna närmade sig Österrike.

I början av februari återupptogo västmakternas arméer fram-

ryckningen väster om Rhen. Den gick allttjämt synnerligen långsamt under förbittrat motstånd, men undan för undan forcerades försvarslinjerna längs gränsen. Den 6 mars erövrades ruinerna av Köln. Av stor betydelse var, att Rhenbron vid det historiskt bekanta Remagen oskadd föll i amerikanarnas händer, sannolikt till följd av tyskt sabotage.

Mot slutet av mars togo händelserna äntligen en oerhört snabb utveckling. Stora tyska styrkor kringrändes i Pfalz och sydvästra Rhenlandet och föllo i amerikanarnas våld. Den 24—25 mars forcerade starka engelska och amerikanska arméer Rhen på nästan hela sträckan från Worms ner till Wesel. Efter ett par dagars häftiga strider var motståndet på östra stranden brutet på flera ställen. Medan Pattons pansarkolonner rullade mot Würzburg och Nürnberg, bröto Montgomerys engelsmän och kanadensare fram genom Holland och Westfalen och kringrände Ruhrområdet. Samtidigt återupptogo ryssarna på allvar sin offensiv. Danzig och Pressburg intogos, och den 8 april började marskalk Tolbuchin tränga in i Wien. En vecka senare var det uppenbart, att slutet var inne. Montgomery ryckte fram över Lüneburgheden mot Bremen och Hamburg, medan amerikanarna intogo Magdeburg och gingo över Elbe. Till följd av tidigare överenskommelser fullföljde de emellertid inte sina framgångar i Mellantyskland utan överläto åt röda armén att erövra Berlin och Dresden. Den 25 april möttes amerikaner och ryssar vid Torgau; Tyskland var därmed klivet på mitten. Teorierna om ett segt försvar i Bajern och Tyrolen visade sig ej hålla streck, utan den allierade framryckningen i Sydtyskland gick mycket snabbt. De sista dagarna av april bröt det tyska motståndet samman även i Norditalien, där Mussolini och hans närmaste omgivning föllo i partisanernas händer och avlivades under brutala former. Samtidigt tycks Hitler ha mött döden i det numera helt kringrända Berlin. Om det skett för egen eller sina underlydandes hand, är ej till fullo klarlagt. Det förra förefaller dock troligare. De ohyggliga avslöjandena från de erövrade tyska koncentrationslägren fulländade bilden av hans för Tyskland och för Europa lika olycksbringande verksamhet.

I Hitlers ställe trädde oväntat nog flottans högste chef, storamiral Dönitz, såsom statsöverhuvud, stödd på de relativt betydande truppstyrkor, som allttjämt funnos samlade i Slesvig-Holstein och Danmark. Under de första dagarna av maj föll emellertid ej endast Berlin utan även Hamburg och Lybeck. För Dönitz

återstod endast den totala kapitulationen, vilken i flera etapper ägde rum under dagarna mellan den 4 och den 7 maj. Det motstånd till det yttersta på norsk mark, som många hade befarat, kom således aldrig till stånd, utan ockupationen avvecklades även där förvånansvärt lätt.

Parallellt med kriget i Europa om ock långsammare och mindre dramatiskt hade den stora kampen i Östasien utvecklats sig mot sitt avgörande. Redan i slutet av 1944 hade den amerikanska invasionen på Filippinerna visat sig framgångsrik, medan de japanska garnisonerna nere i Melanesien och på Nya Guinea tedde sig tillspillogivna. Den 4 februari intogs Manila och någon vecka senare de från krigets första, för Amerika olyckliga fas bekanta Bataan och Corregidor. I början av mars inledde lord Louis Mountbatten i sin tur en omfattande offensiv mot Birma, vilken så småningom ledde till återerövringen av Mandalay och Rangoon. I slutet av månaden började så amerikanerna en operation, som bragte själva Japan i farozonen. Starka förband satte sig fast på Okinawagruppen mitt i Riu-Kiukedjan, som sammanbinder Japan med Formosa. Där pågingo sedan i flera månader alldeles sällsynt förbittrade strider, till dess att det japanska motståndet äntligen kunde krossas i juli, kort efter det att general Mac Arthur hade slutfört sitt segerrika fälttåg på Filippinerna.

Motgångarna hade redan i början av april framkallat ett regeringsskifte i Japan, varvid en av kejsarens omedelbara rådgivare, den gamle baron Suzuki, trädde i spetsen för kabinettet. Sannolikt var denna nya ministär avsedd att försöka få till stånd en fred på något så när billiga villkor. Åtskilliga rykten om trevare från japanska finans- och hovkretsar spredos under de följande månaderna, samtidigt som Japans industriella, politiska och militära läge snabbt försämrades av allt intensivare bombanfall mot Tokio och andra storstäder samt mot den hastigt decimerade högsjöflottan. Suzukis fredsansträngningar rönt emellertid ingen framgång. I Amerika hade man inte glömt Pearl Harbor och höll även mot denne fiende fast vid kravet på kapitulation utan villkor. Efter Okinawas erövring tycktes det i början av augusti, som om en invasion i stor stil av själva huvudöarna stode för dörren. Slutet kom emellertid i annan, minst lika dramatisk form. Den 6 augusti fälldes den första atombomben över Hiroshima med oerhörda verkningar på bebyggelse och liv. Den 9 följde en likadan förintelseattack mot den stora hamnstaden Nagasaki. Det var uppenbart, att fortsatt motstånd av ett land

med Japans täta och eldfångda bebyggelse var alldeles meningslöst och endast kunde leda till befolkningens undergång. Av mindre betydelse var den ytterligare försämring av örikets politiska ställning, som inträdde den 8 augusti, då Sovjetunionen avgav sin många gånger under tidigare år väntade krigsförklaring. Det är svårt att säga, om denna i förevarande situation längre var välkommen för dess bundsförvanter.

Den 10 augusti erbjöd japanska regeringen kapitulation på villkor att kejsarvärdigheten lämnades oantastad. Svaret härpå var ej alldeles klart men måste dock i huvudsak betraktas såsom jakande, och den 14 utfärdade kejsar Hirohito kapitulationsordern till sina kring hela västra Stilla havet spridda väpnade styrkor. Därmed var det andra världskriget slut i militärt hänseende, även om den amerikanska landstigningen i Japan av olika anledningar ej kunde äga rum förrän i slutet av augusti och själva kapitulationsakten ombord på slagskeppet »Missouri» undertecknades först den 2 september.

Tysklands och Japans stort anlagda, med den fullständigaste hänsynslöshet i fråga om medlen genomförda och till en början med enorma framgångar krönte försök att rycka till sig världsherraväldet hade sex år efter det formella krigsutbrottet slutat med ett förkrossande nederlag för dem själva.

De båda slagna angripstaterna befinna sig emellertid efter krigsslutet i rätt olika situation. Visserligen är Japans styrelse helt underställd ockupationsmyndigheterna under Mac Arthurs ledning, men en japansk regering och en egen förvaltning med kejsaren som överhuvud fungera alltjämt. Statens och samhällsordningens kontinuitet ha bevarats. Då mycket tyder på att Förenta staterna har behov av Japan — förutsatt att det anser sig kunna lita på dess styresmän — såsom en viss motvikt mot rysk penetration i Östasien, torde det ej vara alldeles obefogat att räkna med att det starkt reducerade Japan inom en ej alltför avlägsen framtid kan få en viss grad av självständighet tillbaka, om blott förtroendefrågan kan lösas till amerikansk belåtenhet. En annan sak är, hur de »reformer», som nu forceras igenom av ockupationsmyndigheterna i syfte att utplåna den aggressiva mentaliteten och »det militaristiska systemet», egentligen komma att verka på stabiliteten i ett så traditionsbundet samhälle som det japanska, särskilt om det skulle lyckas demokratiska renlevnadsmän i U. S. A. och England att framtvinga åtgärder, som

upphäva kejsardömet eller alltför påtagligt förstöra dess auktoritet.

Helt annan är situationen i Tyskland. Å ena sidan satte Hitler och hans liga kronan på sina nidingsdåd genom att fortsätta kriget långt efter det att det blivit meningslöst, och åstadkommo därigenom ej blott en fruktansvärd förstörelse av ekonomiska och kulturella värden utan också den tyska statens och det tyska samhällets fullständiga sammanbrott vid deras eget fall.¹ Å den andra hade Churchill och Roosevelt genom att uppställa och sedan envist hålla fast vid formeln »kapitulation utan villkor» — vars olyckliga verkningar numera medges även av många välinformerade kretsar i England — förstört de möjligheter, som annars till äventyrs kunna ha funnits att vida tidigare få en uppgörelse till stånd med en annan tysk ledning och därigenom bespara Europa mycken förstörelse både av materiella värden och av dess politiska struktur. Hur pass stora dessa chanser kunna ha varit, undandrager sig vår bedömning. De allierades hållning till attentatet mot Hitler i juli 1944 liksom senare avslöjanden, bl. a. av biskopen av Chichester, visa, att man systematiskt undvek att draga fördel av de medel, som i Alexander I:s, Castlereaghs och Metternichs mera förfarna — och av demokratiska doktriner och upphetsade massor obundna — händer en gång så verksamt bidrogo till avvecklingen av Napoleons våldsherradöme.

Som situationen nu tedde sig, hade i början av maj all statlig auktoritet upphört i Tyskland. Det återstod för de allierade att bygga upp något i stället. I kommuner och mindre förvaltningsenheter insattes tyska lokala myndigheter, valda bland personer, som ansågos ha ett moraliskt alibi gentemot Hitlerregimen. Men för de högre instanserna försvårades rekonstruktionen från första början av att man hade att göra med fyra skilda ockupationszoner: en engelsk i nordväst, en fransk i sydväst, en amerikansk i mellersta och södra Tyskland samt en rysk i hela det stora området i öster fram till Elbe. Den sistnämnda fick en betydelsefull utvidgning, när amerikanerna av orsaker, som ej förefalla utredda, åt dem överlämnade några av Tysklands kärnområden: Thüringen och Sachsen. I de fyra ockupationszonerna utvecklade sig skilda system. Västmakternas i och för sig rätt kraftiga metoder lämnade dock rättsordningens och det borgerliga sam-

¹ Man kan dock fråga sig om det verkligen ur militär synpunkt var nödvändigt för de allierade att låta sitt flyg förstöra t. ex. Dresden och Nürnberg så sent som i mitten och slutet av februari, då kriget redan var avgjort.

hällets grundvalar orubbade. I den ryska zonen har utvecklingen blivit en annan, vars detaljer dock till stor del äro okända till följd av den stränga nyhetsspärr, som här uppehållits av ockupationsmakten. Säkert är i varje fall, att man genomfört en särdeles radikal »jordreform», utan hemul i de befogenheter, som folkrätten ger en ockupationsmakt. Tydligt är vidare, att man på allt sätt sökt gynna framväxten av hel- och halvkommunistiska organisationer och därför bl. a. motverkar förekomsten av en *självständig* socialdemokrati. En minutiös utplundring genom alla möjliga maskiners och föremåls avtransport österut är likaledes konstaterad. Mera omstridda äro rättsförhållandena i dessa delar av Mellaneuropa. Man bör naturligtvis vara försiktig med den smygande skräckpropagandan, men ryska uppgifter om att godsägar-klassen i Mecklenburg och Pommern blivit spontant likviderad i rent fysisk måtto av sina uppretade bönder, ge anledning till eftertanke. Att kvinnofriden i denna ockupationszon lämnat åtskilligt övrigt att önska, förefaller likaså väl styrkt.

Flera av dessa egendomligheter i den ryska zonen ha till en del sin psykologiska förklaring i den ohyggliga framfart, vartill i främsta rummet SS och Gestapo gjorde sig skyldiga i de ockuperade ryska områdena. Det var emellertid tidigt klart, att de vitt skilda principer, som tjänade som ledstjärna i de olika delarna av Tyskland, i hög grad komplicerade det i och för sig svåra tyska problemet och hindrade en enhetlig och beslutsam handläggning av de därmed samhörande detaljfrågorna. En annan från början aktuell problemställning gällde Östeuropas gränsfrågor och därmed sammanhängande befolkningspolitiska spörsmål. Visserligen hade Atlantdeklarationen, till vilken även Ryssland anslutit sig den 29 september 1941, tagit avstånd från alla »territoriella förändringar, vilka icke överensstämma med de berörda folkens fritt uttryckta önskningsar». Men mycket hade hänt, sedan mänskligheten blivit hugnad med denna Magna Charta. Den lösning av den polsk-ryska gränsfrågan, som redan under 1944 hade börjat avteckna sig allt tydligare, gjorde en kompensation åt Polen för halva dess område önskvärd. Rätt tidigt hade Östpreussen, vars från det övriga Tyskland avskilda läge haft så omedelbar betydelse för krigets utbrott, utpekats som en tjänlig ersättning. Men den var rätt liten i jämförelse med Rysslands rundliga lön för sitt befrielseverk. Därtill kom Rysslands egna anspråk på trygghet i väster, anspråk, som ingalunda tillfredsställts med Tysklands militära sammanbrott och som redan tagit

sig uttryck, bl. a. i den nyss antydda lösningen av problemet Polens östgräns. Omedelbart efter den ryska inmarschen hade Lublin-polska styrelser installerats i Schlesien och Hinterpommern och massutvisning av den tyska civilbefolkningen därstädes, åtminstone dess kvinnor och barn — männen torde delvis ha försvunnit åt annat håll — tagit sin början. Liknande drakoniska åtgärder mot de tyska invånarna hade även på ett tidigt stadium börjat sättas i gång av tjeckerna i det befriade Böhmen-Mähren.

Det är ännu blott till en del känt, i vad mån dessa invecklade och för Europas framtid betydelsefulla frågor dryftats och avgjorts vid mötena under kriget mellan de »tre stora», särskilt vid deras sista sammanträffande (i Jalta på Krim i början av februari 1945). På engelskt håll har man sedermera och förvisso inte alldeles utan fog klagat över att dessa möten i alltför hög grad nöjt sig med formuleringskompromisser och allmänna principuttalanden, vilka parterna tolkade var på sitt sätt, varefter tiden och händelsernas utveckling läto det reella avgörandet dikteras av den handlingskraftigaste bland de tre. Detta var till Europas olycka i allmänhet inte England.

En annan anledning till meningsskiljaktigheter var diskussionen om Tysklands ekonomiska framtid och särskilt den tyska industrins öde. Här blandades olika synpunkter. En var farhågorna för att den tyska högt drivna industriella kapaciteten och skickligheten i framtiden åter skulle visa sig vara en viktig krigspotential. Delvis därmed förbunden var den ryska benägenheten — förklarlig mot bakgrunden av egna erfarenheter — att betrakta maskinerna främst såsom lämpliga objekt för omedelbara skadeståndsleveranser. På flera håll, kanske främst i Amerika, förspordes nu, liksom tidigare under de stora flygbombardemangens tid, en tydlig lust att göra sig av med en obekvämt duglig konkurrent inom t. ex. varvsindustrin och den kemiska industrin. I England åter framträdde tidigt, nu liksom efter det förra kriget, en realistisk insikt om att ett alldeles ruinerat Tyskland utgör en allvarlig fara för världens och främst Europas ekonomiska hälsa. I annan riktning verkade däremot en ej oväsentlig faktor, nämligen vissa kretsars törst efter hämnd. Som deras exponent stod den dåvarande amerikanske finansministern Morgenthau med sin plan att förvandla Tyskland till en bonde- och herdestat, en plan för vilken enligt amerikanska uppgifter presidenten Roosevelt lär ha visat mycken sympati under sina sista dagar.

Alla dessa synpunkter dryftades vid överläggningarna i Pots-

dam i mitten av juli mellan de tre stora, i vilkas krets Churchill mitt under mötet avlöstes av arbetarpartiets ledare Attlee. Besluten voro naturligtvis i mångt och mycket en kompromiss, men i stort sett var det de ur tysk synpunkt hårdare riktningarna, som avgingo med segern. Reellt om också ej formellt inneburo besluten, att Tyskland öster om Oder-Neisselinjen blev »polskt» utom Königsberg med omgivning, som direkt kom i rysk hand. Därmed förlorade det tyska folket sina ojämförligt viktigaste överskottsområden för livsmedel, samtidigt som besluten annars buro åtskilliga spår av Morgenthau tankegångar om den av-industrialiserade agrarstaten. Stora delar av den tyska industrins anläggningar anslogos till skadestånd, i första hand åt Ryssland. Vissa snäva riktlinjer uppdrogos för kommande politisk verksamhet i Tyskland. För samordnande av de olika ockupationszonerna skapades formellt en instans i form av ett råd av representanter för respektive militärmyndigheter.

De månader, som förflutit efter Potsdambesluten, ha utsatt dem för en allt skarpare kritik från anglosaxiskt håll. Försöket att upprätthålla en viss likformighet mellan ockupationszonerna har visat sig tämligen fiktivt. Ryssland driver alltjämt sin egen politik i sin väl slutna zon, och en ytterligare svårighet har skapats genom Frankrikes bestämda motstånd mot allt skapande av tyska centralmyndigheter, så länge som dess önskemål om Ruhrområdets och Rhenlandets amputation från Rikets övriga rester ej uppfyllts. Dessa krav ha mött åtskilligt motstånd på anglosaxiskt håll, där man minns den förolyckade rhenländska separatismen på 1920-talet och drager sig för en alltför grov kränkning av nationalitetsprincipen. Frågan är i skrivande stund oavgjord.

Vad många engelsmän och amerikaner framför allt ogillat i Potsdamregimen, har varit dess ekonomiska och industriella principer. Särskilt på engelskt håll ha mot årets slut höjts allt starkare krav på att ett något så när naturligt och välbalanserat tyskt näringsliv skall göras möjligt. Den nyligen träffade uppgörelsen om stålproduktionen innebär en kompromiss. Siffran ligger över de diminutiva mängder, som krävts från vissa håll, men vida under de engelska förslagen och 1919 års kvantiteter.

Ockupationsregimen och över huvud taget den allierade politiken i Tyskland kommer att i mycket möta sitt eldprov under denna vinter. Dess förmåga att bereda de slagna ett existensminimum i fråga om livsmedels- och bränsleförsörjningen blir troligen avgörande för utvecklingen.

Större allmänintresse än de ockuperade ländernas öden torde en annan storpolitisk händelsekedja ha tilldragit sig, nämligen förhållandet mellan segrarmakterna själva eller, mera preciserat, mellan de båda västmakterna å den ena sidan och Ryssland å den andra. Redan vid årets ingång voro viktiga meningsskiljaktigheter allom uppenbara. De gällde dels Balkan, där Ryssland drev en alldeles egen, ej särskilt tillmötesgående politik i Rumänien, Bulgarien och Jugoslavien, dels Polen. I sistnämnda fråga hade konflikten skärpts just under de första januaridagarna, då Högsta sovjet erkände den kommunistdominerade Lublinjuntan såsom Polens lagliga styrelse, medan England och Amerika alljämt höllo fast vid den legitima regeringen, för vars skull London och Paris en gång gått ut i den stora kampen.

En seg dragkamp i den polska frågan präglade den förra hälften av 1945. Det är ovisst, om man på ryskt håll alls önskade en uppgörelse med londonpolackerna, när man ändå satt med alla trumf på hand. England och Amerika hade valet att antingen platoniskt hävda rättsståndpunkten utan chans att under den närmaste framtiden uppnå något därmed eller också att söka få ut det bästa möjliga ur en tråkig situation. Den senare lösningen kunde i och för sig förefalla mera tilltalande och hade ivriga förespråkare i Moskvas hejarklack av vänsterintellektuella i London. Slutresultatet blev en uppgörelse i juni, som möjligen med någon ansträngning kan sägas ha »räddat ansiktet» åt västmakterna men i realiteten innebar en rysk seger över hela linjen. Den polska Londonregeringen fick falla mot att bondeledaren Mikolajczyk och ett par meningsfränder till honom upptogos i den numera i Warszawa residerande Lublinjuntan, där de av allt att döma sakna nämnvärt inflytande. De fria demokratiska val, som voro en av förutsättningarna för den anglosaxiska eftergiften, ha i skrivande stund ej ägt rum, något som måhända ej alldeles saknar sammanhang med att den rådande regimen enligt många engelsmäns uppfattning har mycket svagt underlag bland Polens folk.

Liknande har förloppet varit i Rumänien, Bulgarien och Jugoslavien. Ryssland och dess anhängare ha varit i besittning av den reella makten, som i mycket utövats i ockupationsliknande former. För västmakterna, som från början hävdade, att en demokratisk-parlamentarisk regim borde införas, har det rört sig om en oavrutet reträtt. I Jugoslavien har »marskalk» Titos ställning konsoliderats, varvid hans herravälde över livsmedelstilldelningen i det svältande landet spelat en betydelsefull roll.

Konung Peter och dennes premiärminister Subasitj, som av sina bundsförvanter nödgades till en överenskommelse med Tito, ha helt utmanövrerats av denne. Särskilt mot serberna, vilkas missnöje torde vara starkt och omfattande, har Tito använt metoder, som något påminna om hans tysksinnade föregångare Pavelitj (numera avrättad), från vilken han enligt engelska uppgifter även lär ha övertagit en del av sin personal inom ordningsmakten.

Ej fullt lika definitiv karaktär kunna måhända förhållandena i Rumänien och Bulgarien sägas ha ännu vid årets slut. I bägge länderna styra ryskt och kommunistiskt orienterade regimer, som mot sina motståndare ingalunda tillämpa silkesvantens politik. De ha ej heller erkänts av västmakterna. Efter en ganska utpräglad kyla mellan dessa och Ryssland såsom följd av den helt resultatlösa konferensen i London i september, där motsättningen säges ha varit särskilt skarp mellan Molotov och den nye brittiske utrikesministern, fackföreningsledaren Bevin, kom det vid jultiden på amerikanskt initiativ till ett nytt möte mellan de tre utrikesministrarna, denna gång i Moskva, där bl. a. Balkanfrågorna behandlades. Att döma av presskommentarerna präglades överläggningarna av rätt stor medgörlighet hos den amerikanske utrikesministern Byrnes. Bevin kom därför att stå i viss mån isolerad, en erfarenhet, som i början av 1946 säges ha medfört en omläggning av den engelska politiken i syfte att vinna de mindre staternas stöd. Den uppgörelse, som i Moskva träffades rörande Rumänien och Bulgarien, påminner osökt om den beträffande Polen. I Bulgarien har verkställandet stött på svårigheter, då oppositionen där ej är hägad att spela Mikolajezyks roll.

I Moskva stodo i själva verket andra stridsfrågor i medelpunkten för utrikesministrarnas intresse. En av dem var atombomben; Amerikas sekretess kring dess tillverkning har tagits särdeles illa upp av ryssarna, som i denna Amerikas hållning — troligen ej utan fog — velat se ett visst hot. Hur denna ömtåliga fråga av oöverskådlig betydelse för mänskligheten skall kunna lösas, står ännu i vida fältet, bl. a. därför att man knappast vet, hur långt ryssarna hunnit i fråga om atomkraftens utnyttjande.

Av mera traditionell diplomatisk typ är den andra stora intressekonflikten vid årets slut. Den gäller nämligen en klassisk skådebana för engelsk-rysk rivalitet. Sovjetunionen har i mycket skarp form förnyat de krav på särskilda rättigheter och stödjepunkter vid Sunden, som framställdes redan på hösten 1939. Därtill ha fogats vidsträckta territoriella anspråk vid gränsen mellan

Turkiet och Kaukasien. Turkiet åter har markerat en absolut avvisande hållning mot alla krav, som strida mot dess integritet. Samtidigt har Moskva iscensatt ett uppror av välkänd typ i nordvästra Persien. Det utövar därigenom starkt tryck på ett av det brittiska imperiets känsligaste ställen — Persiska viken och de stora oljefyndigheterna i nordvästra Irak och södra Persien. Dessa frågor vidare öden kunna ännu ej förutses. Man vet framför allt inte, om de olika ryska anspråken — till vilka även kunna läggas andra sådana, bl. a. i fråga om Tripolis — äro allvarligt menade eller endast avsedda som taktiska manövrer, d. v. s. ämnade att åtminstone för tillfället »bortköpas» medelst anglo-saxiska eftergifter på någon annan omstridd punkt.

Dessa oförtydbara motsättningar mellan Ryssland och dess båda stora allierade utgöra i alla händelser kärnfrågan i den nu aktuella storpolitiken. På deras vidare utveckling bero närmast världens framtida fred och säkerhet. Det kan knappast bestridas, att flera drag i Englands och Amerikas hittillsvarande sätt att behandla dessa spørsmål påminna om den engelsk-franska politiken mot axelmakterna 1935—1938.

Inrikespolitiken i de europeiska länder, där en fri sådan förekommer, visar vissa typiska frågeställningar i land efter land.

En sådan hade framträtt redan under 1944 i de länder, som då hunnit befrias, nämligen motsättningen mellan »frihetsrörelserna» och de hävdvunna politiska partierna. I stort sett har denna motsättning under 1945 börjat träda tillbaka, i och med att frihetsrörelserna så småningom förlora sin karaktär av fast samman slutna organisationer och deras medlemmar åter börja anpassa sig efter de normala samhällsförhållandena. Denna utveckling har naturligtvis på många håll varit både svår och smärtsam. Mest friktionsfritt synes den ha förlupit i Norge, vars återgång till sin fria nationella tillvaro över huvud taget utmärkts av beundransvärd värdighet och respekt för lagbunden ordning. Från Holland ha ej heller några större svårigheter försports, åtminstone ej i den svenska nyhetsförmedlingen. Vida svårare tedde sig faktiskt i förstone situationen i Danmark, något som sammanhängde med de komplicerade förhållanden, som hade rått under de tidigare ockupationsåren. Under de sista månaderna av 1945 satte där en rätt kraftig reaktion in mot tendenserna till självsvåld från frihetskämparnas sida. Valsegern för bondevänstern, det parti, som torde ha minst gemensamt med frihetsrörelsen, sammanhänger nog med denna utveckling. Svårigheter,

om också avtagande, för maquisardernas inpassande i den borgerliga tillvaron ha även under 1945 visat sig i Frankrike och Belgien. I sistnämnda land har situationen förvärrats av vänsterpartiernas onödiga och enligt vissa källor utifrån inspirerade kampanj mot konung Leopold.

En annan genomgående tendens har framträtt vid en rad val under året. Högern har på de flesta håll lidit betydande avbräck, beroende på att den — på några håll med rätta, på andra alldeles uppenbarligen med orätt — ansetts komprometterad genom undfallenhet för eller samröre med nazismen. Särskilt karakteristiskt har detta framträtt i Frankrike. När det gäller, vem som dragit nytta av dessa högerns motgångar, är tendensen mindre ensartad. I vissa fall har det varit socialdemokratin (England, Norge), i andra kristligt-demokratiska partier (Frankrike, Österrike, i viss mån även Norge), i Ungern åter ett vänsterbetonat bondeparti. Särskilt märkliga äro kommunisternas mycket växlande öden. Medan de i Frankrike erövat ställningen som kammarens starkaste partigrupp och i de nordiska länderna gjort en avsevärd framryckning och numera anses som salongsfäliga, ha de lidit svåra bakslag i de helt eller delvis av ryska armén ockuperade länder, där fria val ägt rum: Österrike och Ungern.

Viktigast var självfallet utgången av de första engelska valen på tio år. Som bekant gävo de arbetarpartiet hälften av rösterna men två tredjedelar av mandaten i underhuset. De fyllnads- och kommunalval, som ägt rum sedan dess, visa klart, att vänstervinden håller i sig. Orsakerna äro många; en, som det är skäl att hålla i minne, är, att den nu härskande engelska generationen på ett sätt, som är ganska förvånande, om man ser blott några decennier tillbaka, vänt sig bort från imperiellt och utrikespolitiskt tänkande över huvud taget och främst intresserar sig för förbättrande av den egna personliga ställningen genom anlitan av statens och de bättre situerade medborgarnas resurser. Detta sammanhänger naturligtvis i hög grad med att massorna nu gjort sig oberoende av den styrande klass, som under århundraden med beundransvärd skicklighet och vidsynthet lett Englands — och världens — öden. Med denna nya mentalitet — om den, som kan befaras, blir varaktig — och med Englands numera särdeles svaga finansiella ställning har landet, som dess press också öppet konstaterar, mycket svårt att hävda sin plats bland »de tre stora». Det tenderar att sjunka ned på rangskalan liksom tidigare Frankrike. Detta är en världshistorisk utveckling av mycket allvarlig

innebörd för nordvästra Europas mindre stater, vilkas intressen länge i så mycket pläгат sammanfalla med det Brittiska rikets.

Året 1945 har sett starten för det nya försöket att skapa ett folkförbund. Man bör erkänna, att San Franciskomötet på våren i flera hänseenden innebar framsteg i jämförelse med det ursprungliga förslaget till förbundsstadga från Dumbarton Oaks. Men det måste å andra sidan fastställas, att förbundsstadgan såsom instrument för en internationell rättsordning uppvisar betänkliga luckor och svagheter och i fråga om respekt för rättens grundsatser är underlägsen den forna N. F.-pakten av 1919. Särdeles betänkliga symtom äro också de försök, som vid årsskiftet gjordes av några bland de ledande stormakterna för att hindra, att de verkligt brännande frågor, som hota världsfreden, den persiska och den turkiska, komma upp till handläggning. Det var dylika manövrer, som på sin tid gjorde Nationernas förbund vanhedrat och maktlöst.

Här har tidigare citerats Atlantdeklarationens fördömande av alla territoriella förändringar, som strida mot vederbörande befolknings önskan. Det kan vara skäl att även påminna om dess första artikel (»Dessa länder söka ingen utvidgning, vare sig territoriell eller annan»), dess tredje (»De respektera alla folks rätt att själva välja den styrelseform, under vilken de vilja leva, och de önska se suveränitet och självstyrelse återställd hos dem, som med våld berövats dem») samt dess sjätte med dess tal om »en fred, som skall ge alla folk möjlighet att bo i säkerhet inom sina egna gränser och som skall garantera, att alla människor i alla länder skola kunna leva sina liv fria från fruktan och nöd».

Mot bakgrunden av dessa högtidliga försäkringar, till vilka alla den segrande koalitionen medlemmar en gång givit sin anslutning, ter sig tillståndet i stora delar av Europa åtta månader efter det hitleritiska tyranniets fall ganska egendomligt. Betänkligast med tanke på framtiden är, att även statsmän med rykte för ideell inställning till de stora frågorna synas resignera inför utsikten att några av de mest skriande bland dagens missförhållanden skola bli slutgiltiga. Atlantdeklarationens höga grundsatser te sig alltmera som en skrift, skriven på vattnet.

Torvald T:son Höjer.